

ภาพยนตร์คนยาก: การสร้างพื้นที่สื่อสารกับคนไร้บ้าน

Homeless Filmmakers: Creating a Forum for Homeless Messages

องอาจ หาญชนวงษ์¹

Ongart Hanchanawong

Received: April 21, 2023/ Revised: December 20, 2023/ Accepted: December 25, 2023

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการผลิตสื่อร่วมกับคนไร้บ้านในเมืองที่มียุทธศาสตร์ขับเคลื่อนสู่การเป็นสมาร্থที่ดี เพื่อถ่ายทอดมุมมองของคนไร้บ้านในรูปแบบภาพยนตร์และนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับคนเมือง โดยผู้วิจัยใช้แนวทางว่าด้วยความคิดทางการเมืองเรื่องความเสมอภาคของ ฌาคส์ ร็องซีแยร์ (Jacques Rancière) ในการให้อำนาจผลิตสื่อแก่ผู้ที่ไม่มี่ปื่นที่ในการออกเสียง ผ่านการจัดอบรมการถ่ายวิดีโอให้กับคนไร้บ้านเพื่อคัดเลือก 12 คนไร้บ้าน ในการบันทึกภาพเทศบาลเมืองขอนแก่นในมุมมองตนเอง จากนั้นจึงรวบรวมวิดีโอมาทำการลำดับภาพเป็นภาพยนตร์ความยาว 60 นาที ก่อนจัดฉายในที่สาธารณะเพื่อเปิดพื้นที่ให้มีการสนทนาและแสดงความคิดเห็น

ผลการศึกษาแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การผลิตสื่อของคนไร้บ้าน และการสร้างพื้นที่สื่อสารกับคนเมือง โดยส่วนที่ 1 การผลิตสื่อของคนไร้บ้าน แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ทำเพื่อความสนุก กล่าวคือ อุปกรณ์บันทึกภาพเคลื่อนไหวนั้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจ จึงเป็นกิจกรรมที่มีความแปลกใหม่สำหรับคนไร้บ้าน กรณีนี้มีข้อจำกัดในการปฏิบัติงานที่ต้องมีความไม่ซับซ้อน เช่น การฝึกตั้งกล้องนิ่งไว้บนพื้นหรือกำแพง ซึ่งภาพที่ได้จะมีมุมมองที่หลากหลายประเภทต่อมาคือทำเพราะมีค่าจ้าง กรณีนี้ภาพที่ได้จะมีจำนวนน้อยและมีมุมมองที่ซ้ำเนื่องจากบันทึกอย่างเร่งรีบในรัศมีที่อยู่ใกล้ที่พัก และประเภทที่สามทำเพื่อต้องการถ่ายทอดปัญหาในชีวิต กล่าวคือ คนไร้บ้านมีที่มาจากหลากหลายปัญหาสังคม เช่น ปัญหา

¹ อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

(Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani Rajabhat University), Email: ongartpix@gmail.com

ยาเสพติด ปัญหาครอบครัว ปัญหาสุขภาพจิต ไปจนถึงการกระทำที่ผิดกฎหมาย ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ต้องการเปิดเผย ภาพที่บันทึกจึงเป็นเรื่องทั่วไป เช่น การเดินทาง การกิน และการนอน อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาส่วนที่ 2 การสร้างพื้นที่สื่อสารกับคนเมือง พบว่า ภาพยนตร์สามารถสร้างประเด็นนำไปสู่การเสวนาใน 2 สิ่งที่ไม่เคยเห็น คือ ภาพเมืองในมุมมองที่ไม่เคยเห็น และภาพคนไร้บ้านที่คนเมืองไม่เคยเห็น ด้วยเหตุนี้ การบันทึกภาพจึงเป็นกิจกรรมทางเลือกที่ทำให้คนไร้บ้านได้ผ่อนคลาย และได้แสดงตัวตนในฐานะพลเมือง

คำสำคัญ: ภาพยนตร์, การสร้างพื้นที่สื่อสาร, คนไร้บ้าน

Abstract

This research is a study of media production with homeless people in a city that has a strategy to drive towards becoming a smart city to convey the views of homeless people in a film form and use it as a tool for communicating with urban people. The researcher implemented Jacques Rancière's political concept of equality, as outlined in "The Political Thinking of Jacques Rancière," to empower homeless individuals who have no space to express themselves. This was achieved through a video shooting training course designed for homeless individuals, and subsequently, 12 trainees were selected to volunteer. The participants brought cameras to shoot videos around the Khon Kaen municipality. The researcher then gathered these videos and edited them into a 60-minute film. The film was later screened in public to foster discussion and gather their viewpoints.

The results of the study are divided into 2 parts: media production for homeless people and creating a space to communicate with urban people. Regarding the first part, media production by homeless people is divided into 3 types: The first type is filmmaking primarily for enjoyment. Due to limited access to movie recording equipment, the activity is relatively exotic to them. Consequently, the trainer ensured that the tasks were uncomplicated, often involving practices such as setting up a stationary

camera on the floor or wall. This limitation results in diverse perspectives captured in the images. The second type is about motivation for homeless individuals to create films is the prospect of earning a wage. In such cases, the images obtained may be few in number and exhibit repeated views. This is often due to the recordings being done within the proximity of their residences. The final type involves producing films to portray the hardships of life, specifically addressing the social problems contributing to homelessness, such as drug issues, family problems, mental health challenges, and involvement in illegal activities. Due to the sensitive nature of these topics, the recorded images tend to focus on general subjects, for example, traveling, eating, and sleeping, which avoid the disclosure of specific details.

Given the results of the second part of the study, which aimed to provide a space for communication with urban people, it is suggested that those movies have the power to spark discussions on previously unseen aspects. This includes two crucial dimensions: images of cities from perspectives never before witnessed and images of homeless people never before portrayed. In essence, the act of recording these motion pictures serves as an alternative activity that provides a sense of relief for homeless individuals. Simultaneously, it becomes a means of expressing their identity as citizens.

Keywords: Film, Establishing a forum, Homeless people

บทนำ

การต่อสู้กับความยากลำบากในชีวิตมนุษย์เป็นภาษาสากลที่ใช้ในการดำเนินเรื่องในสื่อทุกแขนง ในวงการวรรณกรรมมีงานเขียนอันเป็นที่กล่าวถึงจำนวนหนึ่งมุ่งสะท้อนภาพการดำเนินชีวิตของชนชั้นล่าง นำเสนอความทุกข์ยากของตัวละครที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดในสังคม ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้แรงบันดาลใจจากหนังสือ 7 เล่ม โดยแบ่งเป็นเรื่องสั้น

เชิงสารคดีเกี่ยวกับคนไร้บ้าน 4 เล่ม ได้แก่ โลกของคนไร้บ้าน (Visetpricha, 2017) สายสตรีท (Visetpricha, 2018) บ้านที่กลับไม่ได้ (Visetpricha, 2021) และ ณ สถานีรถไฟโตเกียวอุเอโนะ (Miri, 2014) รวมถึง นวนิยายเกี่ยวกับชนชั้นแรงงาน 3 ชิ้นสำคัญ คือ Down and Out in Paris and London (1933) ของ จอร์จ ออร์เวลล์ แปลเป็นภาษาไทยชื่อ ความจนกับคนจรในปารีสและลอนดอน (Suwannanon, 2017) และ The Grapes of Wrath (1939) ของ จอห์น สไตน์เบ็ค ซึ่งได้รางวัลพูลิตเซอร์ ปี ค.ศ. 1940 และรางวัลโนเบล ปี ค.ศ. 1962 โดยแปลเป็นภาษาไทยชื่อ ผลพวงจากความคับแค้น (Chanphen, 2006) รวมถึง เนรเทศ หรือที่มีชื่อภาษาอังกฤษว่า Exile (Thammakaew, 2014) หนึ่งในนวนิยายที่ได้รับรางวัล English Pen Award ของนักเขียนชาวไทยอีสานนามปากกา ภูกระดาช ทั้งนี้ สามารถสรุปเนื้อหาโดยสังเขปจากงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเรียงตามปี ค.ศ. ได้ดังต่อไปนี้

Down and Out in Paris and London (1933) หรือ ความจนกับคนจรในปารีสและลอนดอน (Suwannanon, 2017) เป็นงานเขียนที่สะท้อนภาพความเสื่อมโทรมของยุโรปในปี ค.ศ. 1928 ที่มีความเหลื่อมล้ำสูง นิยายเรื่องนี้ดัดแปลงมาจากประสบการณ์ตรงของ จอร์จ ออร์เวลล์ ที่ผู้เขียนเคยใช้ชีวิตกับคนไร้บ้านในย่านเสื่อมโทรมของกรุงลอนดอน ช่วงแรกเป็นการเล่าเรื่องชีวิตคนเร่ร่อนในกรุงปารีส ที่ทำงานล้างจานในโรงแรมเป็นเวลา 12-17 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งคนล้างจานคือตำแหน่งต่ำที่สุดที่ถูกกีดกันในชนชั้นปฏิบัติงานภายในโรงแรม แต่ด้วยความที่ไม่มีทางเลือกสำหรับคนตกงานจำนวนมาก อาชีพล้างจานจึงเป็นสิ่งที่ต้องทำถึงแม้จะได้ค่าจ้างน้อย สะท้อนให้เห็นภาพชนชั้นแรงงานว่ามีรายได้แบบวันต่อวัน โดยเฉพาะในวันที่สภาพอากาศหนาว ไม่สามารถนอนภายนอกอาคารได้ จำเป็นต้องใช้เงินทั้งหมดไปกับค่าที่พักชั่วคราวที่มีสภาพแออัดและไม่ถูกสุขลักษณะ

The Grapes of Wrath (1939) หรือ ผลพวงจากความคับแค้น (Chanphen, 2006) ของ จอห์น สไตน์เบ็ค เป็นนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเทศอเมริกาในช่วงทศวรรษ 1930 ที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ คนตกงานมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เศรษฐกิจประสบภาวะขาดทุนจนสูญเสียที่ดินทำกินจากการโดนนายทุนและธนาคารยึดพื้นที่ รัฐบาลเลือกที่จะทำลายผลผลิตทางการเกษตรทิ้งจำนวนมากเพื่อแก้ปัญหาผลผลิตล้นตลาด ในขณะที่คนจน ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ คนชรา และสตรีมีครรภ์ ต้องอยู่อย่างอดอยาก มีการกดค่าแรงอย่างไม่เป็นธรรม แรงงานจึงอพยพจากฝั่งตะวันออกเพื่อเดินทางไกลไปสู่ฝั่งตะวันตกตามใบปลิวโฆษณา โดยระหว่างทางต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติและคนจนด้วยกันเอง

เนรเทศ (2014) ของ ภู กระดาษ เป็นเรื่องราวสะท้อนภาพสังคมชาวอีสานที่ต้องจากท้องถิ่นไปทำงานทั่วประเทศเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว งานเขียนนำเสนอพฤติกรรมของชนชั้นปกครองที่ให้ความสำคัญกับการรักษาอำนาจโดยการทำรัฐประหารบ่อยครั้ง ในขณะที่คุณภาพชีวิตคนชั้นล่างในต่างจังหวัดไม่มีพัฒนาการที่ดีขึ้น ผู้เขียนได้แรงบันดาลใจจากการชุมนุมพรรคการครบรอบ 74 ปี ของบริษัทขนส่ง ระหว่างรอขึ้นรถโดยสารกลับบ้านที่สถานีหมอชิต จึงได้ตั้งคำถามต่อสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่รัฐควรให้ความสำคัญ โดยเฉพาะการให้บริการรถสาธารณะเหตุใดจึงมีความแออัด ลำช้า และล่าช้า ไปจนถึงชีวิตแรงงานอีสานที่ต้องเข้ากรุงเทพฯ และไปเบียดเสียดกันที่สถานีขนส่งหมอชิต ทั้งหมดนี้สะท้อนไปสู่แนวคิดเรื่องการเมืองไทยที่มีการรัฐประหารหลายครั้งโดยอ้างการพัฒนา แต่คุณภาพชีวิตของประชาชนกลับหยุดนิ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลง

Tokyo Ueno Station (2014) หรือแปลเป็นภาษาไทยชื่อ ณ สถานีรถไฟโตเกียว อุเอโนะ (Saksamutranun, 2023) เป็นผลงานของ ยู มิริ นักเขียนหญิงชาวญี่ปุ่นที่ลงพื้นที่ศึกษาชีวิตคนกลุ่มคนไร้บ้านที่สวนสาธารณะอุเอโนะ ที่ซึ่งมีการขับไล่คนไร้บ้านให้ไปอยู่ในพื้นที่จำกัดเมื่อสมาชิกราววงศ์เสด็จเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ศิลปะในปี ค.ศ. 2000 รวมถึง การนำประสบการณ์ที่ได้จากการพูดคุยกับผู้คนที่ย้ายอยู่ในเขตมินามิโชมะ ซึ่งเคยได้รับความเสียหายจากโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ระเบิดและสึนามิ มาเชื่อมต่อกับเรื่องคนไร้บ้านที่ออกจากบ้านเกิดไปทำงานต่างถิ่น ก่อนจะสูญเสียบ้านจากเหตุการณ์ดังกล่าวจึงไม่เหลือที่ให้กลับงานเขียนชิ้นนี้นำเสนอภาพชีวิตแรงงานจากต่างจังหวัดที่เข้าสู่เมืองหลวงเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว ด้วยการเป็นคนงานก่อสร้าง สิ่งอำนวยความสะดวกด้านกีฬาสำหรับการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกที่โตเกียวปี ค.ศ. 1964 โดยพักอาศัยที่สวนสาธารณะอุเอโนะ จนกระทั่งวันที่พิพิธภัณฑ์ศิลปะตะวันตกแห่งชาติถูกขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก และญี่ปุ่นกำลังเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกอีกครั้งในปี ค.ศ. 2020 กลับกลายเป็นคนไร้บ้านที่ต้องถูกกวาดต้อนออกจากความเจริญ

โลกของคนไร้บ้าน (Visetpricha, 2017) เป็นการเรียบเรียงบันทึกจากวิทยานิพนธ์ด้านมานุษยวิทยาของ บุญเลิศ วิเศษปรีชา ที่ศึกษาชีวิตของคนไร้บ้านในพื้นที่กรุงเทพฯ ประเทศไทย โดยผู้เขียนได้กล่าวถึงปรากฏการณ์คนไร้บ้านที่เกิดขึ้นผ่านประสบการณ์ตรงที่ได้จากภาคสนาม ไม่ว่าจะเป็น การหลบนอนที่สนามหลวง การขออาหารตามโรงทาน การรอรับเงินบริจาค และการขอความช่วยเหลือที่สภาสังคมสงเคราะห์ ไปจนถึงการหารายได้ต่อวัน เช่น การเก็บขยะ การแยกขวดน้ำและกระป๋องขวดพลาสติก

ขาย การขายกระดาษรองนั่งตามงานวัด การทำงานก่อสร้าง นอกจากนี้ พบว่ามีปัญหาการเอาเปรียบและการหักค่าแรงอย่างไม่เป็นธรรม โดยบางส่วนถูกนายหน้าพาไปทำงานต่างถิ่นแล้วไม่จ่ายค่าแรง ทำให้ตกอยู่ในสภาพเร่ร่อนซ้ำซ้อน และมีปัญหาตามมาคือการไม่มีที่พักอย่างใดที่ดี หนังสือระบุด้อย่างของผู้ที่สามารถหลุดพ้นจากการเป็นคนไร้บ้านได้ นั่นคือ คนที่สามารถหารายได้มากพอต่อการจ่ายค่าเช่าห้อง และอีกช่องทางคือการกลับไปหาเครือญาติ ซึ่งก็จะพบกับปัญหาญาติที่น้องไม่ยอมรับและถูกบีบให้ออกมาใช้ชีวิตเร่ร่อนเช่นเดิม

สายสตรัท (Visetpricha, 2018) บันทึกการศึกษาชีวิตคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานคร ประเทศฟิลิปปินส์ ของ บุญเลิศ วิเศษปรีชา เป็นงานเขียนบรรยายเชิงสารคดีที่ยกตัวอย่างบอกเล่าประเด็นภาคสนาม ไม่ว่าจะเป็น คนที่มีบ้านแต่ไม่อยากกลับ คนไร้บ้านห้ามนอนคนเดียว การเอาตัวรอดของคนไร้บ้านผู้หญิง ความตายที่เกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ การใช้ชีวิตที่กำหนดเองของคนไร้บ้าน คนไร้บ้านไม่ชอบพูดถึงชีวิตในอดีต และคนไร้บ้านต้องเสียค่าใช้จ่ายในการอาบน้ำ รวมถึง ครอบครัวที่มีฐานะตกกลายเป็นคนไร้บ้านได้เพราะยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด

บ้านที่กลับไม่ได้ (Visetpricha, 2021) คือการนำการศึกษาชีวิตคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานคร ประเทศฟิลิปปินส์ ของ บุญเลิศ วิเศษปรีชา มาเสนอใหม่ในรูปแบบเรื่องสั้นโดยอ้างอิงเนื้อหาจากประสบการณ์ตรงในการลงพื้นที่เป็นเวลา 16 เดือน เล่าเรื่องผ่านตัวละครหลักที่เป็นตัวแทนของผู้เขียนที่ไปใช้ชีวิตกับคนไร้บ้านชาวฟิลิปปินส์ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งประเด็นสำคัญที่หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงคือ การทำงานของแรงงานชั้นล่างเป็นอาชีพที่มีรายได้ต่ำจึงเป็นการทำงานแบบวันต่อวัน ไม่สามารถช่วยทำให้ชีวิตดีขึ้นได้ เช่น อาชีพลักขโมยเชื้อเห่า อาชีพรับซ่อมรถ อาชีพขายบุหรี่ย ซึ่งมียาได้ต่อวันน้อยมาก

จากหนังสือที่กล่าวมานี้ มีข้อสังเกตถึงจุดรวม 2 ประการ คือ 1) ผู้เขียนมีการใช้ประสบการณ์ภาคสนามแบบนักมานุษยวิทยา เช่น โลกของคนไร้บ้าน (2017) สายสตรัท (2018) บ้านที่กลับไม่ได้ (2021) ความจนกับคนจรในปารีสและลอนดอน (1933) ณ สถานีรถไฟโตเกียวอุเอโนะ (2023) และ 2) มีการตั้งคำถามกับการแก้ปัญหาวิกฤตที่ไม่คำนึงถึงคนชั้นล่าง เช่น รัฐสั่งทำลายผลผลิตทางการเกษตรทิ้งผลไม่และเนื้อสัตว์ทิ้งเพื่อพยุหราคาตลาด ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่กำลังอดอยาก (ผลพวงจากความคับแค้น, 2006) การทำรัฐประหารหลายสิบครั้งเพื่อแก้วิกฤตการเมือง ในขณะที่คนต่างจังหวัดไม่เคยได้รับผลประโยชน์ (เนรเทศ, 2014) รวมไปถึง การใช้ความเจริญเป็นเหตุผลในการกีดกันคนไร้บ้านออกจากพื้นที่ เช่น เมื่อสมาชิกราชวงศ์เสด็จผ่าน และการเป็นเจ้าภาพโอลิมปิก (ณ สถานีรถไฟโตเกียวอุเอโนะ, 2014) และ การขับไล่คนเร่ร่อนออกจากสนามหลวงเพื่อเตรียม

จัดพิธีทำบุญตักบาตรเทโวเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ (โลกของคนไร้บ้าน, 2017) ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงได้ตั้งคำถามถึงผลกระทบของความเจริญที่มีต่อคนไร้บ้านในภูมิลาเนาของตนเอง ซึ่งกรณีนี้คือจังหวัดขอนแก่นที่มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาขับเคลื่อนเป็นเมืองอัจฉริยะ ที่เรียกว่าขอนแก่นสมาร์ทซิตี้ (Smart City) ในปี ค.ศ. 2029 (พ.ศ. 2572) เพื่อให้มีความพร้อมในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการขนส่ง การประชุม เศรษฐกิจ มุ่งสู่การเป็นศูนย์กลางด้านการแพทย์ (Medical Hub) ซึ่งในอีกด้านหนึ่ง มีข้อมูลการสำรวจจำนวนคนไร้บ้านในปี พ.ศ. 2561 พบคนไร้บ้านในเขตเทศบาลขอนแก่นจำนวน 136 คน ซึ่งมีสัดส่วนที่สูงเป็นอันดับ 2 รองจากกรุงเทพฯ (Machares, 2021) และในปี พ.ศ. 2564 พบคนไร้บ้านจำนวน 120 คน (Srisuphap, 2020) ซึ่งเป็นจำนวนที่ใกล้เคียงกัน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยซึ่งมีอาชีพเป็นอาจารย์ด้านสื่อวิทัศน์จึงใช้การอบรมผลิตสื่อภาพเคลื่อนไหวเป็นเครื่องมือในการสร้างประสบการณ์ร่วมกับคนไร้บ้านในเทศบาลเมืองขอนแก่น เพื่อมุ่งหวังให้ภาพยนตร์ที่ผลิตขึ้นมาสามารถสร้างพื้นที่สื่อสารและทำความเข้าใจกับคนเมือง

วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างพื้นที่สื่อสารกับคนไร้บ้าน โดยใช้การอบรมการผลิตสื่อภาพเคลื่อนไหวให้คนไร้บ้านในเทศบาลเมืองขอนแก่น เพื่อใช้เทคโนโลยีด้านภาพยนตร์ในการสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนมุมมองและความคิดเห็นระหว่างคนไร้บ้านกับคนเมือง

แนวคิดและหลักการที่ใช้ในการวิจัย

ในการสร้างสรรค์ภาพยนตร์คนยากมีแนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้อง 3 ประเภท ได้แก่ 1) แนวคิดว่าด้วยความคิดทางการเมือง 2) แนวคิดว่าด้วยสิทธิที่คนไร้บ้านจะมีส่วนร่วมในเมืองอัจฉริยะ โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1) แนวคิดว่าด้วยความคิดทางการเมือง ฌาคส์ ร็องซีแยร์ มีวิธีวิทยาในการศึกษาการเมืองเรื่องความเสมอภาคด้วยการทำให้เป็นปัญหา กล่าวคือ การตั้งคำถามหรือการแสดงออกถึงความไม่เห็นด้วยกับระบบที่ดำรงอยู่เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ทุกคนสามารถนำมาใช้ได้ จากบทที่ว่าด้วยการเมืองของสุนทรียศาสตร์ (The Politics of Aesthetics) กล่าวถึงแนวคิดในการให้อำนาจแก่ผู้ที่ไม่อำนาจ ฌาคส์ ร็องซีแยร์ แนะนำให้ศึกษาสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ สิ่งที่ขาดหายไป สิ่งที่ไม่มีเสียงหรือผู้ไม่มีพื้นที่แสดงออก ที่มีลักษณะเป็นผู้ที่ถูกนับเพื่อที่จะคัดออกจากระบบ (Charoensinolan, 2020)

2) แนวคิดว่าด้วยสิทธิที่คนไร้บ้านจะมีส่วนร่วมในเมืองอัจฉริยะ การวิจัยนี้มีบทความที่เกี่ยวข้อง 3 บทความ ได้แก่ 2.1) บทความเรื่อง สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในเมือง (Visetpricha, 2019) 2.2) บทความวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตของคนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น (Chuaduangpui & others, 2018) และ 2.3) บทความเรื่อง “คน” ต้องมาก่อน “เทคโนโลยี” (1) ว่าด้วย “สมาร์ทซิตี้” กับสถานการณ์ของกรุงเทพฯ (Archawanantakul, 2018) โดยมีเนื้อหาสำคัญดังนี้

2.1) บทความเรื่อง สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในเมือง ของ บุญเลิศ วิเศษปรีชา (2019) จากบทความระบุว่า หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิทธิที่เป็นนามธรรมได้ถูกทำให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น สิทธิตามอายุและเพศ เช่น สิทธิของผู้หญิง สิทธิของผู้สูงอายุและเด็ก สิทธิตามสถานภาพ เช่น ผู้ใช้แรงงาน ขาวนา รวมถึง สิทธิที่จะได้รับสิ่งต่างๆ เช่น การศึกษา การทำงาน การพักผ่อน การตรวจสุขภาพ และการมีที่อยู่อาศัย รวมไปถึง สิทธิที่จะเข้าถึงธรรมชาติ (right to nature) เพราะการพักผ่อนหย่อนใจในพื้นที่ที่ปลอดภัยจากมลภาวะ (leisure) เป็นสิทธิส่วนรวมของผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองที่กำลังพัฒนา ที่สืบเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมลงของเมือง ซึ่งสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในเมือง (The Right to the City) ไม่ได้หมายถึงการให้พลเมืองได้ใช้ประโยชน์เพียงเท่านั้น แต่เป็นสิทธิที่จะให้พลเมืองมีส่วนร่วมในการกำหนดคุณค่าของการใช้สอย (Used Value) เหนือคุณค่าของการแลกเปลี่ยน กล่าวคือ เมืองต้องไม่ถูกพิจารณาในฐานะสินค้าที่ผู้มีฐานะดีกว่าสามารถเข้าถึงได้มากกว่า หากแต่เมืองจะต้องเป็นที่ซึ่งพลเมืองทั้งหลายต่างมีสิทธิเท่ากันในการใช้พื้นที่ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองจึงควรมีส่วนในการกำหนดการใช้พื้นที่ของเมือง เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ผู้ที่มั่งคั่งทุนเหนือกว่าเข้ามาเป็นผู้ที่สามารถกำหนดและหาประโยชน์จากพื้นที่ของเมืองเพียงฝ่ายเดียว โดยเฉพาะการกีดกันคนอีกจำนวนหนึ่งออกจากการใช้พื้นที่ของเมือง เพราะฉะนั้น การศึกษาเมืองจึงต้องสะท้อนให้เห็นความต้องการและความยากลำบากของกลุ่มคนที่อาศัยในเมือง เช่น คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด คนที่มีปัญหาการเดินทาง คนที่ได้ค่าแรงน้อยกว่าขั้นต่ำ คนที่ไม่มีที่พักผ่อนร่างกาย เป็นต้น ภาพของคุณภาพชีวิตที่ควรได้รับการแก้ไขเหล่านี้ จึงไม่ควรถูกเพิกเฉยหรือปล่อยให้กลายเป็นเรื่องปกติ

2.2) บทความวิจัยเรื่อง วิถีชีวิตของคนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น โดยหัวหน้าโครงการแก้ปัญหาคนไร้บ้าน จังหวัดขอนแก่น วิบูลย์ วัฒนนามกุล ให้ความเห็นว่า คนเร่ร่อนและคนไร้บ้านมีปัญหามากมาย ซึ่งส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นปัญหาครอบครัวและญาติพี่น้อง และปัญหาการไม่มีงานทำจากการถูกเลิกจ้าง

ปัญหาความพิการ ปัญหาผู้สูงอายุ ปัญหาพ่อแม่เสียชีวิตแล้วถูกยึดที่ดินทำให้ไม่มีที่อาศัย เป็นต้น การแก้ปัญหาก็ต้องดำเนินการแยกแยะเป็นรายบุคคล ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนที่อยู่ไม่หยุดนิ่ง การให้ความช่วยเหลือจึงต้องอาศัยความอดทน (Chuaduangpui & others, 2018) จากการสัมภาษณ์เชิงลึก คนไร้บ้านอาศัยที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 20 คน พบข้อมูลว่า คนไร้บ้านมีวิธีการผ่อนคลายในชีวิตประจำวันด้วยการดูหนังกลางแปลง ฟังเพลงหรือรายการธรรมะจากวิทยุ รวมถึงการเล่นสแน็กเกอร์ และการนอนพักผ่อน ซึ่งในส่วนนี้พบภาวะเครียดค่อนข้างน้อย นอกจากนี้เมื่อสอบถามคนไร้บ้านถึงความต้องการและแผนในอนาคต แบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มที่ไม่คิดถึงเรื่องอนาคต 2) กลุ่มที่ต้องการอยู่ในสถานที่เดิม 3) กลุ่มที่ต้องการมีอาชีพและหาที่พักเป็นหลักแหล่ง และ 4) กลุ่มที่มีอาชีพ มีรายได้ประจำและไม่ต้องการความช่วยเหลือ

2.3) บทความเรื่อง “คน” ต้องมาก่อน “เทคโนโลยี” (1) ว่าด้วยสมรรถนะที่ดี กับสถานการณ์ของกรุงเทพฯ ของ สฤณี อาชวานันทกุล กล่าวถึงการพัฒนาเมืองให้มีความอัจฉริยะในมิติที่คนเป็นสำคัญ โดยนิยามคำว่าสมรรถนะที่ดีหมายถึง เมืองที่ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการตอบสนองต่อความต้องการของพลเมืองที่อาศัยในเมือง และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการพัฒนาสมรรถนะที่ดี ผู้เขียนได้แสดงการตีความเรื่องการใช้เทคโนโลยีว่า ควรตอบสนองต่อความต้องการและสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนท้องถิ่น

วิธีดำเนินการศึกษา

ภาพยนตร์คนยากเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ใช้เทคโนโลยีด้านภาพยนตร์เป็นเครื่องมือ โดยคัดเลือกคนไร้บ้านจากการสัมภาษณ์ร่วมกับเครือข่ายเพื่อนคนไร้บ้านในจังหวัดขอนแก่น จากสถานที่ 6 แห่งในเทศบาลเมืองขอนแก่น และจัดอบรมการใช้อุปกรณ์กล้องบันทึกภาพเบื้องต้น หลังจากนั้นจึงมอบหมายให้อาสาสมัครคนไร้บ้านทำการบันทึกภาพอย่างอิสระ ก่อนจะรวบรวมภาพที่บันทึกมาคัดเลือกและเรียบเรียงเป็นภาพยนตร์ เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณะและจัดให้เกิดการเสวนาแลกเปลี่ยนมุมมองระหว่างคนไร้บ้านกับผู้สนใจในเมืองขอนแก่น โดยใช้ระยะเวลาในการศึกษา 6 เดือน

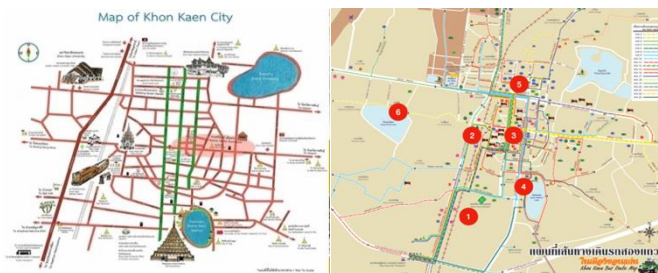
พื้นที่ในการศึกษา

เทศบาลเมืองขอนแก่นเป็นศูนย์กลางความเจริญของจังหวัดขอนแก่น ตั้งอยู่ที่บริเวณตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีเส้นทางคมนาคมสายหลักคือถนนมิตรภาพที่ขนานไปกับทางรถไฟที่ขนานด้วยอาคารพาณิชย์ที่มีความทันสมัย มีการสัญจรของผู้คนที่ขวักไขว่จึงกลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจขนาดใหญ่ มีห้างสรรพสินค้า และสถานที่ราชการ รวมถึงคอนโดมิเนียม และบ้านจัดสรร อย่างไรก็ดี มีคนเร่ร่อนที่เข้ามาทำงานรับจ้างเป็นแรงงานและทำที่พักชั่วคราวบริเวณตลอดริมทางรถไฟ ซึ่งบางส่วนอยู่อาศัยมาเป็นเวลานานหลายสิบปีจนกลายเป็นชุมชนที่มีปัญหาเรื่องการบุกรุกที่ดินของการรถไฟ นอกจากนี้ ยังมีคนไร้บ้านที่เข้ามารับจ้างเป็นแรงงานราคาถูก เช่น รับจ้างขนสินค้า แรงงานก่อสร้าง และเก็บขยะขาย โดยพักอาศัยอยู่ในสวนสาธารณะที่กระจายอยู่รอบเมือง หลายแห่ง รวมถึง สถานที่รกร้าง ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งเรื่องความเป็นระเบียบระหว่างคนไร้บ้านกับผู้พัฒนาเมือง

กระบวนการผลิตสื่อร่วมกับคนไร้บ้าน

แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ตามกระบวนการผลิตภาพยนตร์ ได้แก่ 1) ขั้นตอนการเตรียมงาน (Pre-Production) 3 เดือน 2) ขั้นตอนการถ่ายทำ (Production) 2 เดือน และ 3) ขั้นตอนหลังการถ่ายทำ (Post-Production) 1 เดือน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ขั้นตอนการเตรียมงาน (Pre-Production) 3 เดือน เริ่มจากการสำรวจโดยประสานงานกับเครือข่ายกลุ่มเพื่อนคนไร้บ้าน ในการลงพื้นที่ในกิจกรรมเดินเมืองเพื่อร่วมสังเกตการณ์สภาพปัจจุบันของพื้นที่ที่คนไร้บ้านใช้พักอาศัยอยู่ภายในและโดยรอบเขตเทศบาลเมืองขอนแก่นจำนวน 6 แห่ง ได้แก่ 1) บ้านโฮมแสนสุข 2) สวนเรืองแสง 3) ศาลหลักเมือง 4) บึงแก่นนคร 5) สถานีขนส่งเก่า และ 6) บึงหนองโคตร

ภาพที่ 1 แผนที่เทศบาลเมืองขอนแก่น และจุดสีแดง 6 ตำแหน่งที่ลงพื้นที่สำรวจ

ที่มา: Isan Insight

จากการลงพื้นที่พบว่า พื้นที่ทั้ง 6 แห่งที่คนไร้บ้านมักจะไปใช้ชีวิตอยู่ มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันไป โดยส่วนใหญ่เป็นสวนสาธารณะแบบเปิด 3 แห่ง ได้แก่ สวนเรืองแสง บึงแก่นนคร บึงหนองโคตร และเป็นสถานที่ในส่วนรับผิดชอบของเทศบาลเมืองขอนแก่น 2 แห่ง ได้แก่ สถานีขนส่งเก่า และศาลหลักเมือง รวมถึงองค์กรภาคประชาสังคมที่จดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ 1 แห่ง คือ บ้านโฮมแสนสุข สถานที่ทั้ง 6 แห่งในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่นนี้ เป็นพื้นที่ซึ่งมีคนไร้บ้านหมุนเวียนเข้าออกเพื่อใช้ประโยชน์ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการใช้หลับนอนพักค้างคืน ใช้เป็นพื้นที่ในการสร้างรายได้ เช่น การสานปลาตะเพียนจากวัสดุเหลือใช้ทำเป็นของประดับขาย และโดยเฉพาะผู้ที่หารายได้จากการเก็บขยะขายจะใช้สถานที่เหล่านี้เป็นที่เก็บรวบรวมของชั่วคราว รวมถึงใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และทำกิจกรรมสันทนาการ

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนอาสาสมัครคนไร้บ้านในพื้นที่

	บ้านโฮมแสนสุข	สวนเรืองแสง	ศาลหลักเมือง	บึงแก่นนคร	บขส.เก่า	บึงหนองโคตร
ประเภท	องค์กร	สาธารณะ	สาธารณะ	สาธารณะ	พื้นที่ว่าง	สาธารณะ
จำนวนอาสาสมัคร	5 คน	1 คน	2 คน	2 คน	1 คน	1 คน

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ส่วนบุคคลเพื่อสร้างความคุ้นเคย และคัดเลือกอาสาสมัครจากการให้ทดลองใช้อุปกรณ์จากการจัดอบรมการบันทึกภาพเบื้องต้นด้วยกล้องวิดีโอแบบพกพา ได้ผู้ที่มีคุณสมบัติในการผลิตสื่อ จำนวน 12 คน กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีวิถีชีวิตเปิด-ปิดกล้อง และสามารถเสียบบันทึกชาร์จแบตเตอรี่หรือเปลี่ยนถ่านที่ตัวกล้องได้ รวมถึงสามารถอธิบายภาพเบื้องต้นขณะบันทึกภาพได้

ภาพที่ 2 การอบรมใช้กล้องบันทึกภาพเบื้องต้นที่บ้านโฮมแสนสุข

2) *ขั้นตอนการถ่ายทำ (Production)* 2 เดือน โดยผู้วิจัยได้มอบหมายให้อาสาสมัครบันทึกภาพในเทศบาลเมืองขอนแก่น และนัดหมายเพื่อรวบรวมภาพวิดีโอในภายหลังตามความเหมาะสม โดยแบ่งการทำงานเป็น 3 รอบ ได้แก่ รอบที่ 1 เป็นแบบให้เลือกอุปกรณ์ที่ชอบและนำไปบันทึกภาพตามอัธยาศัย โดยใช้เวลา 1 สัปดาห์ รอบที่ 2 เป็นแบบให้ค่าจ้างตามเวลาที่ทำงานคำนวณจากค่าแรงขั้นต่ำ และรอบที่ 3 เป็นแบบให้ค่าจ้างตามคุณภาพของผลงาน

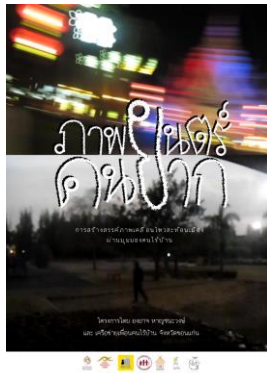
ภาพที่ 3 การอบรมใช้กล้องบันทึกภาพเบื้องต้นในพื้นที่เทศบาลเมืองขอนแก่น

3) *ขั้นตอนหลังการถ่ายทำ (Post-Production)* 1 เดือน รวบรวมวิดีโอมาทำการลำดับภาพเป็นภาพยนตร์ที่มีความยาว 60 นาที

ภาพที่ 4 การคัดเลือกภาพวิดีโอและการลำดับเรื่องร่วมกับคนไร้บ้าน

มีการจัดฉายภาพยนตร์คนยาก เพื่อให้เกิดประเด็นที่นำไปสู่การพูดคุยหลังชมภาพยนตร์ โดยเปิดพื้นที่ให้คนไร้บ้านผู้ทำหน้าที่บันทึกภาพได้แลกเปลี่ยนมุมมองกับคนเมืองที่สนใจเข้าร่วมเสวนา

ภาพที่ 5 โปสเตอร์ภาพยนตร์คนรัก

ผลการศึกษา

การทำงานร่วมกับอาสาสมัคร 12 คน มีความแตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นในด้านคุณภาพและปริมาณของวิดีโอที่บันทึกได้ รวมถึงเนื้อหาที่น่าสนใจในภาพยนตร์ที่ใช้เป็นสื่อกลางในการเปิดประเด็นสนทนากับคนเมืองและผู้สนใจ โดยผลการศึกษาแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การผลิตสื่อของคนไร่บ้าน และการสร้างพื้นที่สื่อสารกับคนเมือง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การผลิตสื่อของคนไร่บ้าน

ผู้วิจัยแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน ตามกระบวนการผลิตภาพยนตร์ ได้แก่ การเตรียมงาน (Pre-Production) การถ่ายทำ (Production) และ หลังการถ่ายทำ (Post-Production) โดยมีผลการศึกษาดังนี้

1) การเตรียมงาน (Pre-Production) แบ่งเป็น 1.1) การคัดเลือกบุคคล และ 1.2) อุปกรณ์และการฝึกวิธียถ่ายทำ

1.1) การคัดเลือกบุคคล ในกรณีนี้คือ คนไร่บ้านในเทศบาลเมืองขอนแก่น โดยแบ่งเป็น 3 ลักษณะของพื้นที่ที่ใช้พักหลบนอน ประกอบด้วย องค์การภาคประชาสังคมที่จดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ และสถานที่ในส่วนรับผิดชอบของเทศบาลเมืองขอนแก่น รวมถึงสวนสาธารณะขนาดใหญ่

1.1.1) องค์การภาคประชาสังคมที่จดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ 1 แห่ง คือ บ้านโฮมแสนสุข ซึ่งเป็นศูนย์ประสานงานของเครือข่าย

เพื่อนคนไร่บ้านจังหวัดขอนแก่น และเป็นที่พักพิงชั่วคราวในการตั้งหลักชีวิตของผู้ที่มีความไม่พร้อมในด้านต่างๆ โดยมีห้องให้เช่าราคาถูก มีที่เก็บของชั่วคราว รวมถึงมีการฝึกอาชีพ และจัดหางานให้ตามความสมัครใจ ในวันที่ทำข้อมูลมีคนไร่บ้านเข้ามาพักจำนวน 21 คน จากที่สามารถรองรับคนเร่ร่อนได้ประมาณ 68 คน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงใช้เป็นพื้นที่แรกในการคัดเลือกอาสาสมัครคนไร่บ้านโดยการสัมภาษณ์ส่วนบุคคล ซึ่งหลังจากการอบรมใช้อุปกรณ์บันทึกภาพแล้วสามารถคัดเลือกผู้ที่มีความพร้อมได้ 5 คน ซึ่งมี 3 คน ที่อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวแบบ พ่อ แม่ ลูก ที่มีการหารายได้จากการสานโมบายปลาตะเพียนเร่ขาย และเก็บของเก่าขาย รวมทั้งมีเยาวชนหนึ่งคน อยู่ในวัยประถมศึกษาที่พ่อแม่ไม่พร้อมเลี้ยงดูและนำไปฝากญาติเลี้ยงซึ่งญาติก็เป็นผู้ไม่มีหลักแหล่งแน่นอน รวมถึงผู้สูงอายุ 1 คน ที่มีอาชีพเก็บขยะขาย

1.1.2) สถานที่ในส่วนรับผิดชอบของเทศบาลเมือง

ขอนแก่น 2 แห่ง ได้แก่ สถานีขนส่งเก่า และศาลหลักเมือง พื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งที่มีคนเมืองสัญจรผ่านจำนวนมาก ด้วยเป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้ศูนย์กลางของความเจริญ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนแวะเวียนมาสักการะ รวมถึงบริเวณใกล้เคียงเป็นสถานที่ติดต่อราชการสำคัญ เช่น ที่ทำการเทศบาล ศาลากลางจังหวัด โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ทำการสัมภาษณ์คนไร่บ้านจำนวนหนึ่งที่ผ่านมาที่บริเวณศาลหลักเมือง มีทั้งหญิงและชายวัยกลางคนที่ทำงานรับจ้างรายวัน ฝักร้านขายรูปเทียน และดอกไม้บูชา รวมทั้งเด็กและวัยรุ่นที่เร่ขายงานฝีมือประเภทจักสานเป็นโมบายปลาตะเพียนสาน และพวงกุญแจที่ทำเองจากใบตาลและวัสดุเหลือใช้ให้แก่นักท่องเที่ยว นอกจากนี้ ยังมีคนไร่บ้านบางส่วนใช้เป็นพื้นที่ในการพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากมีที่นั่งจำนวนมากและมีความร่มรื่นจากต้นไม้และสวนหย่อมที่เทศบาลจัดแต่งไว้ตลอดทั้งปีเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในเวลากลางคืนจะจัดให้มีพื้นที่สำหรับฉายหนังกลางแปลงแก่คน จึงเป็นแหล่งความบันเทิงที่ไม่เสียค่าใช้จ่าย ที่ผู้อาศัยบริเวณใกล้เคียงและคนไร่บ้านมานั่งชมภาพยนตร์เป็นประจำ ด้วยเหตุนี้ จึงมีคนเมืองและองค์กรเอกชนใช้พื้นที่แห่งนี้จัดกิจกรรมบริจาคสิ่งของแก่ผู้ขาดแคลน อย่างไรก็ตามหลังจากการให้ทดลองฝึกใช้กล้องบันทึกภาพแก่คนไร่บ้านเบื้องต้น สามารถคัดเลือกคนไร่บ้านจากศาลหลักเมืองได้ 2 คน เป็นคู่ชายหญิงวัยทำงานที่ฝักร้านขายรูปเทียน และชายวัยกลางคนหนึ่งคนจากการสัมภาษณ์ระหว่างนั่งชมภาพยนตร์ ที่มีรถจักรยานยนต์แบบดัดแปลงให้มีส่วนพวงใช้บรรทุกของส่วนตัวในการประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น งานขนของ งานก่อสร้าง และหลังเลิกงานจะขับรถมาชมภาพยนตร์ และรับของบริจาคที่

ศาลหลักเมือง ก่อนจะไปอาบน้ำที่บ่อน้ำร้อนในช่วงกลางคืนที่มีคนน้อย และหาจุดหลบนอน บริเวณสถานีขนส่งเก่า

1.1.3) สวนสาธารณะขนาดใหญ่ 3 แห่ง ได้แก่ สวนเรืองแสง บึงแก่นนคร บึงหนองโคตร พื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งออกกำลังกายและทำกิจกรรมกลางแจ้งที่คนเมืองนิยมมาใช้บริการในช่วงเช้าและเย็น ไม่ว่าจะเป็นการวิ่งตามทางโดยรอบ การเดินแอโรบิคและการเล่นกีฬาต่างๆ ที่มีสนามจัดไว้ให้ รวมทั้งสนามเด็กเล่น และการนั่งรับประทานอาหาร ทั้งที่เป็นของร้านค้าโดยรอบและที่จัดหามาเอง ด้วยเหตุนี้ บริเวณใกล้เคียงสวนสาธารณะทั้ง 3 แห่ง จึงเต็มไปด้วยหมู่บ้านจัดสรรที่มีสาธารณูปโภคที่มีคุณภาพ เช่น ริมถนนมีทางเดินเท้าที่สะดวก มีถึงขยะที่เป็นระเบียบหลายจุดและมีระบบการเก็บขยะตระเวนตามหมู่บ้าน มีแสงไฟถนนที่สว่าง ในขณะเดียวกัน มีคนไร้บ้านที่มาใช้พื้นที่แห่งนี้เพื่อหาของเหลือทิ้งที่พอขายได้ เช่น กระป๋องอลูมิเนียม ขวดน้ำ แผ่นกระดาษ อุปกรณ์ไฟฟ้าที่ชำรุด เป็นต้น นอกจากนี้ ด้วยความร่มรื่นจากต้นไม้จำนวนมากและความกว้างใหญ่ของพื้นที่ริมบึงน้ำ จึงมีคนไร้บ้านใช้เป็นสถานที่ในการทำงานฝีมือต่างๆ สำหรับเร่ขาย และใช้เป็นที่พักหลบนอนในตอนกลางคืน โดยเฉพาะบริเวณใกล้กับศาลเจ้า ซึ่งบางจุดต้องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยก่อนเพราะมีประตูรั้วปิดเปิด อย่างไรก็ดี หลังจากการสัมภาษณ์และให้ทดลองฝึกใช้กล้องบันทึกภาพแล้วสามารถคัดเลือกผู้ที่มีความพร้อม เป็นชายวัยทำงานผู้ไม่มีที่พักหลบนอนอยู่ที่ สวนเรืองแสง 1 คน โดยมีรถจักรยานยนต์ส่วนตัวในการเดินทางเพื่อเปลี่ยนที่อยู่ได้อย่างอิสระ และคู่ชายหนุ่มกับหญิงสาววัยรุ่นที่อยู่ประจำบริเวณศาลเจ้าที่บึงแก่นนคร 2 คน โดยประทังชีวิตด้วยการบริโภคของบูชาประเภทอาหารที่มีคนนำมาถวายศาลเจ้า รวมถึงชายสูงอายุ 1 คนที่เดินเก็บขยะและแยกขยะประจำบึงหนองโคตร

1.2) อุปกรณ์และการฝึกวิธีถ่ายทำ ในกรณีนี้ มีข้อจำกัดในเรื่องการใช้ งาน เนื่องจากกล้องบันทึกภาพเคลื่อนไหวเป็นอุปกรณ์ที่มีการใช้งานที่ค่อนข้างซับซ้อนสำหรับผู้ที่ไม่พื้นฐาน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกใช้กล้องบันทึกภาพเคลื่อนไหวประเภทพกพา (Compact digital Camera) กล่าวคือ เป็นกล้องดิจิทัลที่ถูกออกแบบมาให้มีระบบที่ไม่ซับซ้อน สามารถเรียนรู้การใช้งานได้ในระยะเวลาสั้น อย่างไรก็ดี เนื่องจากอุปกรณ์ข้างต้น กล้องเป็นอุปสรรคในการทำงานภาคสนามเพราะมีน้ำหนักมากและไม่สะดวกแก่การพกพาในชีวิตประจำวัน จึงใช้การฝึกวางกล้องบนพื้นโต๊ะ พื้นทางเดิน หรือกำแพงที่มีลักษณะเรียบ ข้อสำคัญคือการบันทึกภาพเคลื่อนไหวต้องมีความยาวไม่ต่ำกว่า 30 วินาที สำหรับการเล่า

เรื่องด้วยภาพในขั้นตอนต่อไป จึงแนะนำให้ผู้ใช้ชั้น 1 ถึง 60 ระหว่างบันทึกภาพและกดหยุดบันทึกเมื่อถึงเวลาที่กำหนด นอกจากนี้ มีการถอดและชาร์จแบตเตอรี่กล้องในกรณีที่ต้องนำกล้องพกพาติดตัวหลายวัน

2) การถ่ายทำ (Production) แบ่งเป็น 3 รอบ ได้แก่ รอบที่ 1 ถ่ายทำตามอรรถาธิบาย รอบที่ 2 ถ่ายทำโดยได้ค่าจ้างที่คำนวณจากเวลาการทำงาน และ รอบที่ 3 ถ่ายทำโดยได้ค่าจ้างตามคุณภาพของผลงาน โดยมีรายละเอียดดังนี้

รอบที่ 1 ถ่ายทำตามอรรถาธิบาย เป็นการให้อิสระแก่ผู้บันทึกภาพในการเลือกมุมมองและเนื้อหา โดยกำหนดวันนัดหมายไว้ที่ 1 สัปดาห์ หลังจากรวบรวมภาพเคลื่อนไหวที่บันทึกได้จาก 12 คน แสดงให้เห็นถึงความสุขสนุกสนาน และวิถีชีวิตที่ผ่อนคลาย เช่น ภาพการชมภาพยนตร์กลางแปลง ภาพการเล่นสนุกของเด็กๆ ภาพการท่องเที่ยวในสวนสาธารณะ การพักผ่อนพูดคุยกับเพื่อน ภาพการเดินทางในเมือง และการเล่นในสวนสาธารณะ รวมถึง ภาพห้างสรรพสินค้า และศาลเจ้า

		
บรรยากาศการชมหนังกลางแปลงที่ศาลหลักเมือง		
		
การพักผ่อนหย่อนใจในสวนหย่อมสาธารณะแบบครอบครัว		
		
การเล่นน้ำในแอ่งน้ำ และกิจกรรมหาหอยหาปูในธรรมชาติ		
		
เครื่องเล่นในสวนสาธารณะและห้างสรรพสินค้า		
		
การเดินทางด้วยการเดิน และนั่งรถประจำทาง		

ภาพที่ 6 ภาพตัวอย่างวิดีโอที่คนไร้บ้านบันทึกภาพแบบอิสระ

รอบที่ 2 ถ่ายทำโดยได้ค่าจ้างที่คำนวณจากเวลาการทำงาน มีการตกลงค่าจ้างในการถ่ายทำตามความสมัครใจ โดยเป็นการกำหนดอัตราค่าแรงในการถ่ายทำตามจำนวนชั่วโมงทำงานเป็นรายบุคคล ซึ่งคำนวณจากค่าแรงขั้นต่ำ 300 บาทต่อวัน ทำครั้งวันได้ค่าจ้าง 150 บาท หนึ่งชั่วโมงได้ค่าจ้าง 40 บาท ซึ่งในกลุ่มวัยทำงานส่วนใหญ่มีความต้องการถ่ายทำในระยะสั้นที่สุดเพื่อรับค่าจ้างคือ 1 โมง แล้วจึงขอถ่ายเพิ่มเติมอีกหลายๆ ครั้ง โดยจำนวนการถ่ายในครั้งหลังจะมีลักษณะซ้ำสถานที่เดิม และมีจำนวนน้อยลงอย่างมีนัยยะสำคัญ ในทางกลับกัน กลุ่มเยาวชนผู้มียุ่่น้อยมีความต้องการที่จะนำกล้องไปถ่ายมากกว่าหนึ่งวัน โดยสามารถรับผิดชอบภารกิจระยะยาวได้ถึง 1 สัปดาห์ รวมถึง กลุ่มผู้สูงอายุที่ยังตัดสินใจไม่ได้แต่ต้องการนำกล้องติดตัวไว้ก่อนแต่ไม่มีการถ่ายเพิ่มเติม ทั้งนี้ เมื่อรวบรวมภาพที่บันทึกได้ทั้งหมดจะเป็นภาพที่มีลักษณะอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันเพียงแต่มีการวางมุมกล้องที่ต่างไปเท่านั้น เช่น พื้นที่บริเวณใกล้สวนสาธารณะโดยรอบศาลหลักเมือง โดยรอบบ้านโฮมแสนสุข และโดยรอบมุมจากในที่พัก นอกจากนี้ ยังเป็นการบันทึกภาพคนใกล้ตัวที่ใช้ชีวิตร่วมกัน เช่น เพื่อน พี่ น้อง และคู่รัก

		
ภาพศาลหลักเมืองในมุมมองต่างๆ		
		
ภาพสถานที่บริเวณใกล้ที่พัก		
		
ภาพจากที่พักในมุมมองต่างๆ		
		
ถ่ายคนใกล้ตัวและมุมมองจากที่พัก		

ภาพที่ 7 ภาพตัวอย่างวิดีโอที่คนรับบ้านบันทึกภาพแบบได้ค่าจ้าง

รอบที่ 3 ถ่ายทำโดยได้ค่าจ้างตามคุณภาพของผลงาน กล่าวคือ มีการกำหนดเกณฑ์ของผลงานภาพวิดีโอที่จะได้ค่าจ้าง เช่น เป็นภาพที่มีความนิ่งไม่สั่นไหว เป็นภาพที่มีมุมมองที่สวยงาม และเป็นภาพสถานที่ที่ไม่ซ้ำกับที่เคยถ่ายมาก่อนหน้านี้ รวมถึงคลิปวิดีโอต้องมีความยาวมากกว่า 30 วินาทีขึ้นไป โดยให้ราคาวิดีโอที่ผ่านเกณฑ์ 30 บาทต่อคลิป ซึ่งผู้บันทึกจะมีความละเอียดมากขึ้น เช่น มีการนับเลข 1-60 ขณะบันทึกภาพ และแม้ว่าไม่มีผู้ประสงค์นำกล้องติดตัวไปแต่มีหลายคนที่ไม่มีการบันทึกภาพ และบางคนไม่กลับมาพบผู้วิจัยอีกเลย จากจำนวน 12 คน มีคนไ้บ้านเพียง 4 คน ที่นำภาพที่บันทึกกลับมาตามนัดหมาย โดยเป็นเยาวชน 2 คน วัยทำงาน 1 คน และผู้สูงอายุ 1 คน อย่างไรก็ตาม ภาพที่ได้มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น เช่น ที่นอน ที่กินข้าว รวมถึง มีการถ่ายภาพร่างกายของตนเองและใบหน้าของตนเอง

ภาพที่ 8 ภาพตัวอย่างวิดีโอที่คนไ้บ้านบันทึกภาพแบบมีเกณฑ์วัดคุณภาพ

3) หลังการถ่ายทำ (Post-Production) แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 3.1) การลำดับภาพ และ 3.2) การเผยแพร่ผลงาน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1) การลำดับภาพ กล่าวคือ มีการเล่าเรื่องโดยไม่เรียงตามลำดับเวลาเป็นหลัก แต่ใช้การเลือกภาพที่น่าสนใจจาก 12 คน ที่ประเมินร่วมกับคนไ้บ้านว่ามีความน่าสนใจ โดยในความยาว 60 นาที มีการตัดสลับไปมาทั้ง 6 สถานที่ เพื่อนำเสนอมุมมองที่ชวนให้เกิดการตั้งคำถามพื้นฐาน เช่น ที่นี้ที่ไหน มีใครกำลังทำอะไร มุมนี้

ถ่ายอย่างไร ถ่ายตอนช่วงเวลาเท่าไร ทั้งนี้เพื่อใช้ภาพยนตร์เป็นการเปิดประเด็นสื่อสารตามวัตถุประสงค์ที่กล่าวมาข้างต้น

3.2) การเผยแพร่ผลงาน การจัดฉายผลงานแก่ผู้สนใจ โดยใช้ชื่อว่า ภาพยนตร์คนยาก ซึ่งมีผู้ให้ความสนใจซื้อบัตรเข้าชมราคา 120 บาท จำนวน 41 คน รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 4,920 บาท ซึ่งเงินจำนวนนี้ได้มอบให้แก่ บ้านโฮมแสนสุข เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในกิจกรรมอื่นๆ นอกจากนี้ หลังชมภาพยนตร์ได้จัดให้มีการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างคนไร้บ้านที่เป็นผู้บันทึกภาพทั้งหมดกับคนเมืองและผู้สนใจ โดยการแสดงความคิดเห็นแบ่งเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ความน่าตื่นตาตื่นใจในวิธีการถ่ายทำที่เหนือความคาดหมาย มีภาพเมืองบางมุมที่ตนไม่เคยเห็น และชีวิตของคนไร้บ้านที่ถูกทำให้มองเห็นมากขึ้น

ภาพที่ 9 การจัดฉายภาพยนตร์คนยากและเปิดพื้นที่สื่อสารกับคนเมือง

สรุปและอภิปรายผล

การพัฒนาเมืองไปสู่ความเป็นเมืองอัจฉริยะมีผลกระทบต่อคนไร้บ้านทั้งในทางตรงและในทางอ้อม กล่าวคือ ปฏิเสธไม่ได้ว่าคนไร้บ้านต้องอยู่ร่วมกับเมือง โดยเฉพาะในพื้นที่สาธารณะ ฉะนั้น เมืองที่จะพัฒนาสู่ความเป็นเมืองอัจฉริยะควรมีพื้นที่ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างไม่กระทบกระทั่ง หรือมีความขัดแย้งกันน้อยที่สุด ในกรณีนี้รวมถึงพื้นที่สำหรับการสื่อสารด้วย เพราะการสื่อสารจะช่วยทำให้ลดความขัดแย้ง และเพิ่มโอกาสในการกลับคืนสู่สังคม ทั้งนี้ จากการดำเนินโครงการภาพยนตร์คนยาก โดยให้คนไร้บ้านได้มี

อำนาจในการผลิตสื่อของตนเอง ผู้วิจัยสามารถอภิปรายแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การผลิตสื่อของครัวเรือน และการสร้างพื้นที่สื่อสารกับคนเมือง

การผลิตสื่อของครัวเรือน

สื่อประเภทภาพเคลื่อนไหวหรือภาพยนตร์ เป็นสื่อที่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีในการผลิต ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์บันทึกภาพและเสียง รวมถึงเครื่องมือที่ใช้ตัดต่อลำดับภาพ ทั้งนี้ โทรศัพท์มือถือเป็นอุปกรณ์ขนาดพกพาที่คนทั่วไปเข้าถึงได้ ทุกคนจึงถือว่าเป็นผู้ที่มีความพร้อมในการผลิตสื่อของตนเองในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม คนใ้บ้านบางส่วนยังไม่สามารถเข้าถึงอุปกรณ์ดังกล่าวได้ และที่สำคัญที่สุดคือแรงจูงใจที่ขับเคลื่อนให้มีความต้องการนำเสนอภาพหรือปัญหาที่ตนกำลังประสบอยู่ ซึ่งในการผลิตสื่อกับครัวเรือน มีแรงจูงใจแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ทำเพื่อความสนุก ทำเพื่อค่าจ้าง และทำเพื่อถ่ายทอดปัญหาในชีวิต

ทำเพื่อความสนุก กล่าวคือ อุปกรณ์บันทึกภาพเคลื่อนไหวเป็นสิ่งที่เข้าถึงยาก จึงเป็นกิจกรรมที่มีความแปลกใหม่สำหรับครัวเรือน ซึ่งเบื้องต้นในการทดลองใช้อุปกรณ์จะมีความประหลาดเพราะกลัวทำชำรุดเสียหายเนื่องจากไม่เคยใช้งานมาก่อน ฉะนั้น เพื่อลดข้อจำกัดในการปฏิบัติงานนี้ จึงให้อิสระในการถ่ายทำเพื่อเป็นการสร้างความคุ้นชินกับเครื่องมือและระบบการทำงานที่ไม่ซับซ้อน เช่น การฝึกตั้งกล้องนิ่งไว้บนพื้นหรือกำแพง รวมถึง ด้านเนื้อหาในการถ่ายทำต้องเป็นเรื่องทั่วไปหรือเรื่องที่ผ่อนคลาย เช่น การกินข้าว การเดินทาง การนอน เพื่อการสื่อสารเนื้อหาพื้นฐานที่เข้าใจง่าย ดังนั้น ความเป็นไปได้ในการให้อำนาจตามแนวคิดวาดด้วยการเมืองของ ฌาคส์ ร็องซีแยร์ ที่ว่าด้วยการให้สิทธิแก่ผู้ที่ถูกคัดออกหรือให้ออกาสออกเสียงแก่ผู้ที่ไม่มียเสียง (Charoensinolan, 2020: 11) ในทางปฏิบัติกับกรณีครัวเรือน ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิตใจ ต้องใช้วิธีที่เรียบง่ายที่สุด เพื่อนำไปสู่แรงจูงใจที่ไม่มีความกังวล

ทำเพื่อค่าจ้าง กล่าวคือ ในการทำงานต้องมีสิ่งมีค่าเป็นของแลกเปลี่ยนกับแรงงาน โดยเฉพาะเงิน ดังนั้น การกำหนดอัตราค่าจ้างในการทำงานจึงเป็นอีกหนึ่งตัวแปรในการผลิตสื่อ ที่คิดตามค่าแรงขั้นต่ำ และคำนวณเวลาเริ่มตั้งแต่ 1 ชั่วโมง ไปจนถึง 1 สัปดาห์ ซึ่งกรณีนี้จะทำให้ครัวเรือนส่วนหนึ่งมีความกระตือรือร้นระยะสั้น โดยจะเลือกระยะเวลาการทำงานที่ได้ค่าตอบแทนเร็วที่สุด คือ 1 ชั่วโมง และ 1 วัน ทำให้ภาพที่บันทึกมีจำนวนน้อยและมีมุมมองที่ซ้ำกัน เนื่องจากบันทึกอย่างเร่งรีบในรัศมีที่อยู่ใกล้ที่พักอย่างไรก็ดี ค่าตอบแทนอาจเป็นเพียงแรงกระตุ้นเฉพาะบุคคลในวัยทำงานที่มีภาระในการดำรงชีวิต

อื่นๆ เช่น การดูแลที่พัก การเก็บรักษาสมบัติส่วนตัว รวมถึงการออมทรัพย์ เพราะในขณะเดียวกันก็มีคนไ้บ้านอีกส่วนหนึ่งโดยเฉพาะที่เป็นเยาวชน แสดงความจำนงที่จะนำกล้องติดตัวไปเพื่อถ่ายภาพวิดีโอในชีวิตประจำวันโดยไม่ได้นำถึงค่าจ้างเป็นหลัก ซึ่งภาพที่บันทึกได้ส่วนใหญ่จากกลุ่มหลังนี้จะเป็นการท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่างๆ ในเมือง เช่น ลานกิจกรรม สนามเด็กเล่น ลานฉายหนังกลางแปลง บ่อน้ำ และพื้นที่ที่มีความร่มรื่นสวยงาม อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ การใช้สิทธิประโยชน์ของคนไ้บ้านในพื้นที่ต่างๆ โดยส่วนใหญ่ต้องได้รับความยินยอมหรือมีข้อตกลงจากผู้ดูแลหรือมีผลประโยชน์ในพื้นที่นั้นๆ เช่น การนอนในสถานที่ของเอกชนต้องตกลงกับเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย การขายของบริเวณสถานบันเทิงบางร้านต้องแบ่งรายได้บางส่วนให้ผู้ดูแล การเก็บขยะในสถานที่ราชการต้องเก็บในเวลากลางวัน การอาบน้ำชำระร่างกายในปั้มบางแห่งต้องจ่ายเงิน เป็นต้น ด้วยข้อกำหนดเช่นนี้ จึงมีการใช้วิธีลัดลอบใช้ไปจนถึงการบุกรุกโดยไม่ขออนุญาต เพราะในหลายพื้นที่ไม่ทราบผู้รับผิดชอบและมีการแอบอ้างจากคนถือสิทธิเพื่อหวังผลประโยชน์ รวมถึง พื้นที่สาธารณะบางแห่งผู้ดูแลมีทัศนคติในทางลบกับคนเร่ร่อน ซึ่งจากบทความเรื่อง สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในเมือง (Visetpricha, 2019) และ หนังสือเรื่อง โลกของคนไ้บ้าน (Visetpricha, 2017: 155-167) มีข้อเสนอแนะให้ดัดแปลงพื้นที่ตึกเก่าหรือที่กร้างบางส่วน มาดัดแปลงเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ เป็นที่พักชั่วคราว อาบน้ำ ชักผ้า ซึ่งเป็นกิจกรรมพื้นฐานของการใช้ชีวิตประจำวัน เพื่อแก้ปัญหาเรื่องที่ตั้งหลักปักฝั่ง เพราะการมีที่พักชั่วคราว ที่อาบน้ำ ชักผ้า และเก็บของมีค่า เป็นการช่วยให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการเช่าที่พักในกรณีที่ต้องจ่ายเป็นประจำ รวมถึงใช้เป็นพื้นที่ทำภารกิจส่วนตัวที่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ช่วยให้มีการพัฒนาตัวเองทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นการได้พักผ่อนอย่างเพียงพอ การเพิ่มพูนความรู้ การอ่านหนังสือ การดูภาพยนตร์ การทำงานฝีมือ หรืองานศิลปะ เป็นต้น

ทำเพื่อถ่ายทอดปัญหาในชีวิต กล่าวคือ การมีชีวิตที่ดีขึ้นในระดับต้นคือการสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่กำลังประสบ ซึ่งกรณีคนไ้บ้านส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาเรื่องที่พักหลับนอนหรือในความหมายที่หมายถึงบ้าน และปัญหาเรื่องปากท้อง รวมถึง ปัญหาอื่นๆ ที่ไม่ต้องการเปิดเผย เนื่องจากคนไ้บ้านมีที่มาจากหลายปัญหาสังคม เช่น ปัญหาเสพติด ปัญหาครอบครัว ปัญหาสุขภาพจิต ไปจนถึงการกระทำที่ผิดกฎหมาย ด้วยเหตุนี้ จึงมีความกังวลว่าภาพที่ถูกบันทึกจะสร้างผลเสียแก่ตนเองและผู้ที่ถูกบันทึกภาพ เพราะฉะนั้นภาพที่บันทึกส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องทั่วไป เช่น การเดินทาง การกิน และการนอน อย่างไรก็ตาม

ภาพเหล่านี้ได้สะท้อนความปกติในชีวิตประจำวันที่เกิดจากการเอาตัวรอดจนกลายเป็นความเคยชิน ไม่ว่าจะเป็นแรงงานต่างถิ่นที่เข้ามาทำงานรับจ้างในเมืองกำลังพักผ่อน และผู้เร่ร่อนทำที่พักในตรอกซอก และส่วนใหญ่ต้องเดินทางด้วยเท้า เนื่องจากการเดินทางเป็นสิ่งที่ทำให้มีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งเมื่อคำนวณจากรายได้ของคนไร้บ้านต่อคนแล้ว นับเป็นจำนวนที่สูงมาก ฉะนั้น การคมนาคมขนส่งจึงเป็นปัจจัยหลักที่ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจและทำให้เมืองเติบโตได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น สามารถขนส่งผู้ใช้แรงงานได้อย่างประหยัด และผู้ใช้แรงงานสามารถรับจ้างหรือค้าขายได้ในระยะรัศมีที่ไกลและกว้างมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจากบทความเรื่อง “คน” ต้องมาก่อน “เทคโนโลยี” (1) ว่าด้วย “สมาร์ตซิตี” กับสถานการณ์ของกรุงเทพฯ (Archawanantakul, 2018) ที่กล่าวว่า การใช้เทคโนโลยีจะต้องตอบสนองต่อความต้องการของพลเมือง และสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนท้องถิ่น

การสร้างพื้นที่สื่อสารกับคนเมือง

สิ่งหนึ่งที่สำคัญในการผลิตสื่อคือ การเผยแพร่ผลงานสู่กลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการสร้างพื้นที่สำหรับการสื่อสารกับคนเมืองในเทศบาลเมืองขอนแก่นพบว่า ภาพยนตร์สามารถสร้างประเด็นนำไปสู่การเสวนาใน 2 สิ่ง ได้แก่ ส่วนที่ 1 ภาพเมืองในมุมมองที่ไม่เคยเห็น และ ส่วนที่ 2 ภาพคนไร้บ้านที่คนเมืองไม่เคยเห็น

ส่วนที่ 1 ภาพเมืองในมุมมองที่ไม่เคยเห็น กล่าวคือ ภาพยนตร์เป็นสื่อที่สามารถสร้างให้เกิดจินตนาการ ที่กระตุ้นให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ร่วมได้ เนื่องจากสามารถปรุงแต่งภาพเคลื่อนไหวและเสียงให้มีความสัมพันธ์กัน รวมไปถึง สามารถกำหนดเวลาเข้าชมได้ จึงมีคุณสมบัติที่แตกต่างจากงานวรรณกรรมที่ต้องใช้เวลาส่วนบุคคลในการอ่านและตีความ ดังนั้น ภาพยนตร์จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการใช้เปิดประเด็นเพื่อสร้างพื้นที่สื่อสารหรือเสวนาแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มคน ซึ่งอาจจะไม่ใช่การกล่าวถึงปัญหาโดยตรงแต่เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นความแตกต่างของสภาพปัจจุบัน ด้วยคุณสมบัติการเป็นสื่อกลางที่ช่วยลดความตึงเครียด เป็นการเพิ่มความหลากหลายในมิติการสื่อสารในการใช้ภาษาภาพช่วยให้เกิดการสื่อสารเชิงนามธรรมที่นอกจากการใช้ภาษาพูด ทั้งนี้ จากข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะในจังหวัดขอนแก่นที่พบว่า คนไร้บ้านที่มีวิธีการผ่อนคลายด้วยการดูหนังกลางแปลงจะพบภาวะเครียดค่อนข้างน้อย (Chuaduangpui & others, 2018) ภาพยนตร์ในฐานะความบันเทิงสากล จึงเป็นจุดเชื่อมต่อการสื่อสารระหว่างคนเมืองกับคนไร้บ้านที่อยู่ในสังคมเดียวกัน

ส่วนที่ 2 ภาพคนไร้บ้านที่คนเมืองไม่เคยเห็น กล่าวคือ ภาพวิถีชีวิตของคนไร้บ้าน บางส่วนทำให้คนเมืองที่ชมภาพยนตร์มีความรู้สึกร่วม เช่น บทสนทนากันเองระหว่างคนไร้บ้านในพื้นที่รกร้าง การรับประทานอาหารบนพื้นข้างถนน การหลับนอนใต้แสงไฟข้างถนน การหาขยะมาขาย การถ่ายภาพตนเองขณะเดินเล่น การเล่นเกมตบออร์ด การลงชำระร่างกายในบ่อน้ำ การหาหอยหาปูในทีนา ทั้งนี้ ล้วนเป็นการแสดงคุณภาพชีวิตที่แตกต่างจากคนเมือง หากแต่เป็นพื้นที่ร่วมเมืองเดียวกันกับคนเมือง จากการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งคนไร้บ้านเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เป็นผู้ที่ไม่ต้องการความช่วยเหลือ เป็นผู้ที่พึ่งพาตนเองได้ รักอิสระ มีการเตรียมพร้อม เรียกว่าเป็นผู้มีความประสงค์เร่ร่อน กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่อาจจะต้องช่วยเหลือ ซึ่งเป็นกลุ่มที่พบมากที่สุด เมื่อสำรวจจะพบว่ามีการให้สิ่งของเบื้องต้น เช่น อาหารแห้ง เครื่องนุ่งห่ม ผ้าอนามัย และต้องมีการติดตามสอบถามเป็นประจำเพราะเป็นกลุ่มที่มีความเปราะบางและอาจต้องการความช่วยเหลือในอนาคต และกลุ่มที่ 3 กลุ่มที่ต้องการความช่วยเหลือในพื้นที่ เช่น ได้รับบาดเจ็บหรือมีอาการเจ็บป่วย รวมถึงผู้พลัดหลงจากผู้ปกครอง ทั้งในกรณีเด็ก และผู้มีปัญหาทางจิต อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าคนไร้บ้านจะไม่มีความแน่นอนในชีวิต แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็มีสุนทรียะที่ไม่ต่างจากคนเมืองทั่วไป เพราะมนุษย์ต้องการกำลังใจและความเชื่อมั่นในตัวเองเพื่อขับเคลื่อนไปสู่สิ่งที่ต้องการ ดังนั้น การมีอาสาสมัครช่วยปรับปรุงสภาพลักษณะภายนอก เช่น การตัดผม อาบน้ำ ดูแลเสื้อผ้า เป็นส่วนช่วยสร้างต้นทุนทางวัฒนธรรมเบื้องต้น และนำไปสู่การจัดหางานให้ตามความเหมาะสม รวมถึงให้โอกาสในการศึกษาและฝึกวิชาชีพเพิ่มเติมคือการแก้ปัญหาสำคัญ เรื่องความไว้วางใจระหว่างผู้จ้างและผู้รับจ้าง ซึ่งในกรณีนี้มีองค์กรภาคประชาสังคม เครือข่ายเพื่อนคนไร้บ้านในจังหวัดขอนแก่น (Krompakdee, 2022) ได้เป็นตัวกลางในการติดต่อ งาน ไม่ว่าจะเป็น งานทำความสะอาดบ้าน งานตัดหญ้าทำสวน งานก่อสร้าง งานช่างปูน งานช่างไม้ รวมถึงมีการตรวจสอบความพึงพอใจของผู้ว่าจ้าง สอดคล้องกับที่ วิบูลย์ วัฒนนามกุล กล่าวว่า กระบวนการช่วยเหลือและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไร้บ้านควรมีความเฉพาะเจาะจงในแต่ละกลุ่มตามความสอดคล้องของวิถีชีวิต ซึ่งอาจแตกต่างกันตามกรณีที่เป็นปัญหา โดยมีเป้าหมายเพื่อให้คนไร้บ้านสามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าในปัจจุบัน รวมถึงสามารถหลุดพ้นจากความเป็นคนไร้บ้านได้ในอนาคต (Chuaduangpui & others, 2018)

ท้ายสุดนี้อาจกล่าวได้ว่า การสร้างพื้นที่สื่อสารคือการหาวิธีการอยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะระหว่างชนชั้นแรงงานผู้ไม่มีพื้นที่แสดงออกกับชนชั้นกลางและชนชั้นนำในสังคม

ที่ต่างมีผลประโยชน์ร่วมในการใช้ชีวิตอยู่ในเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้น เทคโนโลยีการผลิตสื่อ ในกรณีนี้คือเครื่องมือบันทึกภาพ จึงเป็นกิจกรรมทางเลือกหนึ่งที่ทำให้คนไร้บ้านได้ผ่อนคลายและได้แสดงตัวตนในฐานะพลเมืองในทางกายภาพ นอกจากนี้ การฉายภาพยนตร์คนยากได้สร้างพื้นที่ในการสนทนาที่ช่วยเตือนคนเมืองผู้ที่กำลังมุ่งหน้าไปสู่ความเจริญให้มีความตระหนักว่า นโยบายสมารถที่ดีกำลังกีดกันคนบางกลุ่มออกจากความเจริญหรือไม่

References

- Archawanantakul, S. (2018, 11 June). "People" must come before "Technology" (1) about "Smart City" and the situation of Bangkok. [in Thai]. **Thaipublica**. Retrieved April 10, 2023, from <https://thaipublica.org/2018/06/is-bangkok-smart/>
- Archawanantakul, S. (2018, 25 June). "People" must come before "Technology" (2) Looking at "Smart City" Singapore. [in Thai]. **Thaipublica**. Retrieved April 9, 2023, from <https://thaipublica.org/2018/06/singapore-smart-city-1/>
- Charoensinolan, C. (2020). **The Political of Jacques Ranciere**. Bangkok: Sommadhi Thaipublishing.
- Chuaduangpui, K. & Ponthip, A. & Wattananamkul, V. and Prasertsuk, S. (2018). Homeless way of life in Khon Kaen City Municipality, Khon Kaen Province. [in Thai]. **Veridian E-Journal, Silpakorn University**, 11 (2). 1341-1362.
- Krompakdee, N. Homeless Friends Network. **Interview**. January 25, 2022.
- Machares, K. (2021, 14 May). Voice from Khon Kaen "Homeless...not without friends" let's fight against COVID-19 together. [in Thai]. **THECITIZEN.PLUS**. Retrieved April 10, 2023, from <https://thecitizen.plus/node/44264>

- Srisuphap, T. (2020, 25 December). New Year's Eve welcome new year Send concern to homeless friends. [in Thai]. **THECITIZEN.PLUS**. Retrieved October 11, 2023, from <https://thecitizen.plus/node/38026>
- Miri, Y. (2023). **Tokyo Ueno Station**. (Saksamutranun, T. translator). Bangkok: Prism Amarin Printing and Publishing.
- Orwell, G. (2017). **Down and Out in Paris and London**. (Suwannanon, B. translator). Bangkok: Typhoon Studio.
- Steinbeck, J. (2006). **The Grapes of Wrath**. (Chanpen, N. translator). Bangkok: Thai Quality Books.
- Thammakaew, T. (2014). **Exile**. Bangkok: Matichonbook.
- Visetpricha, B. (2017). **Lok-Kong-Kon Rai-Ban**. Nonthaburi: Sameskybooks.
- Visetpricha, B. (2018). **Street Line: Street Anthropology in Manila**. Bangkok: Way of Book.
- Visetpricha, B. (2019). The Right to the City. [in Thai]. **Research article**. Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University,
- Visetpricha, B. (2021). **Ban-Tee-Glub Mai-Dai**. Bangkok: The Mirror Foundation.